

УДК 339.1:633.1:330.341.1

М. М. Жибак,
д. е. н., професор, директор,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"
ORCID ID: 0000-0002-1765-820X
Г. М. Христенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"
ORCID ID: 0000-0001-6773-5990

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.9.4

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА ТА ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

M. Zhybak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Separated Subdivision National University
of Life and Environmental Science of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"
H. Khrystenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Economics of Enterprise, Separated
Subdivision National University of Life and Environmental Science of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

GRAIN COMPETITIVENESS AND INNOVATIVE FACTORS AND PROVISIONS

У статті узагальнено наукові підходи щодо визначення поняття "конкурентоспроможність". Розглянуто методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах. Проведено оцінку конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області та України. Здійснено порівняльний аналіз конкурентоспроможності виробників зерна, у розрізі основних видів зернової продукції та визначено групи показників. На основі розрахованого інтегрального показника визначено найбільш конкурентоспроможні види зернової продукції. Обґрунтовано напрями забезпечення конкурентоспроможності зернопродукції в динамічному ринковому середовищі. Доведено, що однією з основних умов виробництва конкурентоспроможної продукції і забезпечення ефективного розвитку зерновиробництва є інноваційна діяльність. Розкрито особливості запровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій, які є основою інноваційного розвитку зернового господарства та важливою умовою забезпечення ефективності й конкурентоспроможності цієї галузі.

In today's globalization of the economy, competitiveness is a decisive factor in achieving economic leadership, as it provides support for high rates of development and levels of profitability.

Despite the considerable number of domestic and foreign scientific works, the dynamic development of the national economic complex requires systematic studies of the competitiveness of its industries in order to substantiate innovative directions of development.

Competitiveness as a scientific category is multifaceted and complex. There is no single well-defined definition of the term "competitiveness" in the scientific literature. In each case, its content is determined according to the goals for which it was formed.

One of the priority places among the agricultural sectors in Ukraine and the Ternopil region in particular is traditionally occupied by grain. It is the basic agricultural sector, which is its most important and significant segment. That is why the competitiveness of grain largely determines the competitiveness of all agriculture.

Decision-making on the formation of competitive advantages of an enterprise should be based on the results of complex diagnostics of the competitiveness of its products.

Assessment of the level of competitiveness of grain products will include the calculation of production efficiency coefficients (share of cereals in the total acreage; yield; rate of increase of production; rate of increase of yield) and marketing (revenue from sales from 1 hectare; share of revenue from sales of cereals in total value; price of realization; profitability ratio) of activity. Studies have shown that in the agricultural enterprises of the Ternopil region the most competitive types of grain products are barley, buckwheat and legumes, the integral competitiveness index of which is 1,304; 1,299 and 1,247. The integral index of grain competitiveness in agricultural enterprises of Ternopil region was 1,024.

It should be emphasized that one of the most important directions of increasing the competitiveness of grain production in the domestic and foreign markets is the introduction of innovative resource-saving technologies, which are the basis of innovative development of the industry.

Ключові слова: конкурентоспроможність, зерновиробництво, сільськогосподарські підприємства, інтегральний індекс, інноваційні технології, інноваційна діяльність.

Key words: competitiveness, grain production, agricultural enterprises, integral index, innovative technologies, innovative activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах глобалізації економіки конкурентоспроможність стає визначальним чинником досягнення економічного лідерства, адже забезпечує підтримку високих темпів розвитку й рівня прибутковості. Конкуренції відведено роль рушійної сили розвитку аграрного сектору економіки, оскільки вона містить у собі потужні стимули до застосування сучасної техніки і технології, що забезпечують зниження витрат виробництва, поліпшення якості продукції, досягнення високих результатів господарювання і створюють підприємствам значні переваги перед конкурентами на внутрішньому та зовнішньому ринках. Тому на етапі інтеграції сільського господарства України у світове співтовариство її актуальність набуває дедалі більшого значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Явище конкуренції та конкурентоспроможності досліджено такими відомими зарубіжними економістами: П. Друкер, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов та іншими.

Вагомий внесок у розгляд питань конкурентоспроможності економіки України загалом й аграрного сектору зокрема належить вітчизняним ученим Я. Базилюку, В. Гейцю, О. Гудзинському, Н. Голомші, О. Єрмакову, В. Збарському, С. Кваші, М. Маліку.

Проблеми інноваційного розвитку зерновиробництва розглядаються у працях О. Єрмакова, О. Захарчука, П. Макаренка, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, В. Ситника, Л. Худолій, І. Червена, С. Чмиря, О. Шпичака та інших.

Попри значну кількість вітчизняних та зарубіжних наукових праць, динамічність розвитку національного господарського комплексу вимагає проведення систематичних досліджень конкурентоспроможності його галузей з метою обґрунтування інноваційних підходів її забезпечення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження досягнутого рівня конкурентоспроможності зерновиробництва та обґрунтування інноваційних підходів її забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конкурентоспроможність як наукова категорія є багатоаспектною і комплексною. У науковій літературі немає єдиного усталеного визначення поняття "конкурентоспроможність". У кожному випадку її зміст визначається залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована.

Зарубіжні та українські автори акцентують увагу на різних складових цієї багатовимірної категорії, вважаючи їх основними критеріальними ознаками. Відтак спектр визначень коливається від суто технологічних, що випливають з розширеного трактування конкурентоспроможності фірми, до розгорнутих суспільно-економічних, які розглядають конкурентоспроможність як узагальнений показник стійкості суспільно-економічної системи країни [3, с. 7].

Слід зазначити, що в економічній літературі поняття "конкурентоспроможність" застосовують відносно національної економіки, галузі,

**Таблиця 1. Показники конкурентоспроможності зернової продукції
у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області та України, 2018 р.**

Культура	Частка виробництва зернових сільськогосподарськими підприємствами, %	Частка зернових у загальній посівній площі, %	Темп приросту виробництва (за 2014-2018 рр.)	Частка доходу у загальній виручці підприємства, %	Урожайність, ц/га	Темп приросту урожайності (за 2014-2018 рр.)	Повна собівартість, грн/т	Ціна реалізації, грн/т	Коефіцієнт дохідності	Виручка від реалізації зернових, грн/га
<i>Сільськогосподарські підприємства Тернопільської області</i>										
Зернові усього	79,6	54,8	0,98	44,7	64,4	1,05	3288	4275	1,30	275,3
Пшениця	76,7	23,6	1,08	19,7	56,9	1,08	3471	4391	1,26	249,9
Кукурудза	90,7	15,4	0,84	15,0	99,6	1,25	2853	3815	1,34	379,9
Ячмінь	63,0	11,1	1,18	7,6	47,2	0,98	3560	4927	1,38	232,5
Жито	79,4	0,2	3,32	0,2	64,4	1,80	3368	3156	0,94	203,2
Овес	24,8	0,2	0,44	0,1	23,2	0,85	3010	3847	1,28	89,2
Гречка	63,6	0,7	0,81	0,1	14,6	1,28	5721	6385	1,12	93,2
Просо	100,0	0,0	1,14	0,5	15,5	0,76	6536	8470	1,30	131,3
Зернобобові культури	90,6	3,6	2,28	2,1	28,6	0,87	4679	4997	1,07	142,9
<i>Сільськогосподарські підприємства України</i>										
Зернові усього	80,1	55,4	1,12	46	52,2	1,10	3422	4315	1,26	225,2
Пшениця	79,2	26,2	1,04	19	38,4	0,92	3678	4586	1,25	176,1
Кукурудза	85,8	18,2	1,27	22	87	1,32	3088	4012	1,30	349,0
Ячмінь	57,6	6,8	0,76	4	32,3	1,02	3783	4815	1,27	155,5
Жито	58,3	0,4	0,83	0	52,2	1,03	2909	3206	1,10	167,3
Овес	32,9	0,4	0,43	0	19,2	0,74	3423	3906	1,14	75,0
Гречка	60,3	0,4	0,68	0	11,4	0,94	5742	5828	1,01	66,4
Просо	64,6	0,2	0,43	10	15,7	0,85	5704	7700	1,35	120,9
Зернобобові культури	91,6	2,6	2,17	1	17,3	0,77	5232	5395	1,03	93,3

Джерело: [6; 7].

підприємства і продукції. Погоджуємося з думкою науковців, що лише виробництво конкурентоспроможної продукції забезпечить вихід держави на конкурентний ринок. Проте вважаємо, що конкурентоспроможність продукції чітко пов'язана з ринком, тобто це категорія, яка визначається учасниками ринкового середовища. Конкурентоспроможність аграрної продукції значною мірою залежить від забезпеченості, якісного стану й ефективного використання природних і трудових ресурсів, капіталу. Слід зазначити, що з розвитком науково-технічного прогресу конкурентоспроможність почали визначати фактори вищого рівня, а саме науковий, кадровий, інтелектуальний потенціал країни, рівень розвитку інфраструктури тощо.

Деякі вітчизняні науковці вважають, що у "ринковій системі господарювання категорія "конкурентоспроможність" є одна з головних, бо в ній знаходять своє відображення економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості окремого підприємства, галузі чи країни в цілому" [2, с. 100].

У західній економічній літературі поширене "універсальне" трактування конкурентоспроможності як здатності країни або фірми

розробляти та виготовляти товари і послуги або вищої якості, або ж за цінами, значно нижчими порівняно з конкурентами [4, с. 72].

У ширшому розумінні конкурентоспроможність трактується як здатність господарства забезпечувати збалансованість своїх зовнішніх пропорцій та уникати тих обмежень, що зумовлюються зовнішньоекономічною сферою, і як здатність країни самовідтворювати поліпшення своїх світогосподарських зв'язків [4, с. 72].

Україна завжди була і залишається одним з основних виробників сільськогосподарської продукції, що зумовлено наявністю сприятливих ґрунтово-кліматичних умов, зокрема найродючіших у світі чорноземів, багатовікового землеробського досвіду, вигідним економіко-географічним розташуванням щодо ринків збуту. Від рівня розвитку сільського господарства та стабільності його функціонування залежить розвиток національного господарського комплексу, матеріальний добробут населення та продовольча безпека держави загалом.

Одне з пріоритетних місць серед галузей сільського господарства в Україні та Тернопільській області зокрема традиційно посідає зернове господарство. Виробництво зерна — багатофункціональна і системоутворюю-

Таблиця 2. Індеси конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2018 р.

Культура	Частка виробництва зернових сільськогосподарськими підприємствами (I_1)	Частка зернових у загальній посівній площі (I_2)	Темп приросту виробництва (за 2014-2018 рр.) (I_3)	Частка доходу у загальній виручці підприємства (I_4)	Урожайність (I_5)	Темп приросту урожайності (за 2014-2018 рр.) (I_6)	Повна собівартість (I_7)	Ціна реалізації (I_8)	Коефіцієнт дохідності (I_9)	Виручка від реалізації зернових (I_{10})
Зернові усього	0,994	0,989	0,875	0,963	1,234	0,958	1,041	0,991	1,031	1,222
Пшениця	0,968	0,900	1,043	1,051	1,482	1,176	1,059	0,958	1,014	1,419
Кукурудза	1,057	0,847	0,658	0,669	1,145	0,955	1,082	0,951	1,029	1,089
Ячмінь	1,094	1,644	1,539	2,089	1,461	0,954	1,063	1,023	1,087	1,495
Жито	1,363	0,383	3,987	0,873	1,234	1,741	0,864	0,985	0,850	1,215
Овес	0,753	0,502	1,028	0,729	1,208	1,146	1,137	0,985	1,120	1,190
Гречка	1,055	1,908	1,196	1,917	1,281	1,359	1,004	1,096	1,100	1,403
Просо	1,548	0,199	2,660	0,046	0,987	0,886	0,873	1,100	0,960	1,086
Зернобобові культури	0,988	1,369	1,052	2,083	1,653	1,129	1,118	0,926	1,036	1,531

Джерело: розраховано авторами.

вальна галузь, що формує специфічне середовище розвитку ринкових відносин. Це базова галузь сільського господарства, яка є найважливішим і значним його сегментом. Саме тому конкурентоспроможність зернових значною мірою визначає конкурентоспроможність усього сільського господарства.

Займаючи 2,5% сільськогосподарських угідь держави, Тернопільська область у 2018 р. забезпечила 3,8% виробництва зерна в Україні. Слід відмітити, зернове виробництво в сільськогосподарських підприємствах Тернопільщини є однією з основних прибуткових галузей. Рівень рентабельності зернових культур у регіоні в 2018 р. склав 27,8%, тобто перевищив середній показник по Україні на 3,1% [6].

Прийняття рішень щодо формування конкурентних переваг підприємства має ґрунтуватися на результатах комплексної діагностики конкурентоспроможності його продукції.

Оцінювання рівня конкурентоспроможності зернової продукції включатиме обчислення коефіцієнтів ефективності виробничої (частка зернових у загальній посівній площі; урожайність; темп приросту виробництва; темп приросту урожайності; повна собівартість; ціна реалізації) та маркетингової (виручка від реалізації з 1 га; частка виручки від реалізації зернових у загальній виручці; коефіцієнт дохідності) діяльності (табл. 1).

Сукупність показників конкурентоспроможності розділимо на дві підмножини: стимуляторів і дестимуляторів. Вплив одних чинників прямий, а інших — обернений [5]. Вищезазначені показники є стимулятори, за винятком повної собівартості, яка є ознакою дестимуляції.

Індеси зазначених показників конкурентоспроможності розрахуємо за форму-

Таблиця 3. Розрахунок інтегральних індексів конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2018 р.

Культура	$\prod_{i=1}^n \frac{a_i}{a_i}$	$\sqrt[n]{\prod_{i=1}^n \frac{a_i}{a_x}}$
Зернові усього	1,270	1,024
Пшениця	2,429	1,093
Кукурудза	0,498	0,933
Ячмінь	14,243	1,304
Жито	3,433	1,131
Овес	0,587	0,948
Гречка	13,631	1,299
Просо	0,033	0,710
Зернобобові культури	9,097	1,247

Джерело: розраховано авторами.

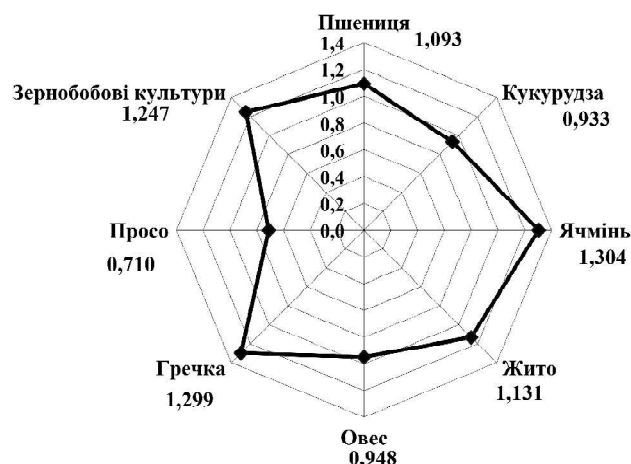

Рис. 1. Інтегральні індекси конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2018 р.

Джерело: власна розробка.

лою (1):

$$I_i = \left(\frac{a_i}{a_i} \right)^p \quad (1),$$

де I_i — індекс показника конкурентоспроможності, визначений за i -им показником; a_i — абсолютне значення i -го показника конкурентоспроможності по області; a_i — середнє значення i -го показника конкурентоспроможності по Україні. Причому $p=1$, якщо i -та ознака є стимулятором і $p=-1$, якщо вона є дестимулятором.

Розглянемо індекси конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області (табл. 2).

Інтегральний показник конкурентоспроможності зернових визначатимемо за формулою (2) [1]:

$$IP_j = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n \left(\frac{a_i}{a_i} \right)^p} \quad (2),$$

де IP_j — інтегральний показник конкурентоспроможності j -го виду зернових культур.

Результати розрахунку інтегральних індексів конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області зображені у таблиці 3 та на рисунку 1.

Дослідженнями встановлено, що у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області найбільш конкурентоспроможними видами зернової продукції є ячмінь, гречка та зернобобові, інтегральний індекс конкурентоспроможності яких відповідно становить 1,304; 1,299 та 1,247. Інтегральний індекс конкурентоспроможності зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області склав 1,024.

Важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності зернового господарства є інноваційна модель розвитку. Забезпечення ефективності зерновиробництва в сучасних умовах господарювання зумовлюється значною мірою широким впровадженням у практику господарювання досягнень науково-технічного прогресу, визначальна роль в якому належить інноваційній діяльності.

Варто наголосити, що одним із найважливіших напрямів підвищення конкурентоспроможності зернопродукції на внутрішньому та зовнішньому ринках є її цінова перевага, для забезпечення якої собівартість як базова величина ціни повинна формуватися за низьковитратним принципом, що досягається за рахунок запровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій, які є основою інноваційного розвитку галузі. Інноваційні технологічні схеми виробництва сільськогосподарської продукції передбачають застосування нових систем машин, механізмів, технічних та енергетичних ресурсів, використання високопродуктивних сортів та гібридів культур, сучасних засобів захисту рослин, внесення у ґрунт нетрадиційних видів органічних добрив, впровадження ефективних систем зрощення сільськогосподарських культур та інше.

Використання інноваційних елементів вирощування зернових культур забезпечує зниження витрат на пально-мастильні матеріали, насіння, оплату праці, що призводить до зменшення собівартості продукції та підвищення ефективності галузі. Лідерство за витратами дозво-

ляє виробнику встановлювати більш низьку, порівняно з конкурентами, ціну на свій продукт. Це дає підстави стверджувати, що розвиток зернового господарства на інноваційних засадах у сільськогосподарських підприємствах є важливою умовою забезпечення ефективності й конкурентоспроможності даної галузі.

ВИСНОВКИ

За нашим переконанням, інноваційна діяльність є однією з основних умов виробництва конкурентоспроможної продукції і виступає головним чинником ефективного функціонування підприємств та розвитку аграрного сектора економіки України. Рушійною силою економічного зростання є розвиток інноваційних високопродуктивних технологій, які здатні забезпечити, світові стандарти якості продукції та прибутковості сільського господарства. Саме застосування таких технологій з використанням високопродуктивної техніки в умовах непередбачуваних змін у зовнішньому середовищі забезпечать прогресивний розвиток зернового господарства та виробництво конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Література:

1. Величко О.В., Христенко Г.М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності зернової продукції у сільськогосподарських підприємствах. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 8 (182). С. 113—120.
2. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. Економіка АПК. 2006. № 5. С. 99—104.
3. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / Жаліло Я.А., Базилук Я.Б., Белінська Я.В. та ін.; за ред. Я.А. Жаліло. Київ: НІСД, 2005. 388 с.
4. Міжнародні економічні відносини / Філіпенко А.С., Боринець С.Я., Вергун В.А. та ін. Київ: Либідь, 1992. 191 с.
5. Овсянніков О.В. Особливості розвитку світового ринку зернових культур. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. 2007. № 4. С. 197—202.
6. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2019. 235 с.
7. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2018 рік. Головне управління статистики у Тернопільській області. Тернопіль. 2019. 446 с.

References:

1. Velychko, O.V. and Xrystenko, G.M. (2016), "Integrated assessment grain production competitiveness at agricultural enterprises", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 8 (182), pp. 113 — 120.
 2. Kvasha, S. M. and Golomsha, N. Ye. (2006), "Competitiveness of domestic agricultural products in the world agricultural market", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 99—104.
 3. Zhalilo, Ya. A. Bazylyuk, Ya. B. and Belins'ka, Ya. V. (2005), Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Competitiveness of Ukrainian economy in the conditions of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.
 4. Filipenko, A. S. Borynecz, S. Ya. and Vergun, V. A. (1992), Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International economic relations], Lybid', Kyiv, Ukraine.
 5. Ovsyannikov, O.V. (2007), "Features of development of the world grain market", Visnyk XNAU im. V. V. Dokuchayeva, vol. 4, pp. 197—202.
 6. Prokopenko, O.M. (2019), Statystychnyj zbirnyk: sil's'ke gospodarstvo Ukrainy [Agriculture of Ukraine. Statistical Yearbook], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 7. Chornyj, A.A. (2019), Statystychnyj shhorychnyk Ternopil's'koyi oblasti za 2018 rik [Statistical yearbook of Ternopil region for 2018], Golovne upravlinnya statystyky u Ternopil's'kij oblasti, Ukraine Ternopil', Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 24.04.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73